

Jūratė Sofija LAUČIŪTĖ

Klaipėdos universitetas

POLESĖ – „PAMIŠKĖ“, „PALENKĖ“ AR „DIDELIŲ PELKIŲ KRAŠTAS“?

Polesė – rytinių slavų (daugiausia baltarusių ir ukrainiečių, kalbančių savitu – „polešukų“ – dialektu) gyvenama teritorija, apimanti Baltarusijos pietinę dalį, šiaurės Ukrainą, kelis kaimyninius vakarinės Rusijos rajonus bei šiek tiek išsikišanti į vakarinių slavų (Lenkijos) teritoriją ir užimanti vakarinę Narevo ir Nemuno baseinų dalį, kur ji kartais ne visai tiksliai vadinama Podliašje (Подлясье) (Агеева 1990, 50). Paprastai Polesės teritorija nusakoma ja pratekančių upių baseiniais, todėl Polesė vadinamas visas dešiniojo Dniepro intako Pripetės baseinas ir dalis kairiakrantės Padnieprės.

Polesėje gyvenančių slavų šnektos sudaro vadinamąją Polesės dialektinę zoną, kuri ėmė formotis jau ankstyvaisiais viduramžiais rytinių slavų šnektų pagrindu. Po totorių antplūdžio kairiakrantė Padnieprė išgyveno nuosmukį, dėl kurio sunyko vietinės senosios slavų šnektos. Vėliau pietinius Polesės rajonus ėmė veikti ukrainiečių tarmės, o iš šiaurės į ją pradėjo skverbtis baltarusių tarmių ypatybės. Tačiau didžiausią smūgį Polesės regiono šnektoms bei autochtoninei istorijai sudavė Černobylio tragedija, dėl kurios į kitus Baltarusijos, Ukrainos ir Rusijos rajonus buvo priversti emigruoti ištisi kaimai.

Tradiciškai Polesėje skiriamos Vakarų Polesės (Bresto srities pietinė dalis, Volynės ir Rovno sričių šiaurė) ir Vidurio Polesės (Gomelio srities pietinė dalis, Žitomiro ir Kijevo sričių šiauriniai rajonai) tarmės (Широков 1985, 262). Šių tarminių zonų ribomis laikomi Pripetės intakai Jaselda ir Gorynė. Etniškai Polesės gyventojai – vadinamieji poleščiuikai – dar skirstomi į *vakarinius* (pinčiuikai – Pinsko rajono gyventojai, „breščiuikai“ ar „brestiuikai“ – Bresto rajono gyventojai ir podliasiečiai – dalis rytinės Lenkijos gyventojų), *šiaurinius* (tarp Jaseldos ir Berezinos upių) ir *pietinius* (Ukrainos Polesės gyventojai).

Polesė itin svarbi baltų ir slavų seniausiųjų santykių istorijai, ypač jos onomastika ir archeologiniai paminklai, liudijantys, kad tai galėjusi būti ankstyviausių baltų ir slavų kontaktų zona, o Polesės vakarinį pakraštį, susisiekiantį su šiaurrietinėmis Karpatų kalnų prieigomis, kai kurie slavistai (M. Vasmeris ir kt., plg. Супрун 1989, 150) linkę laikyti ir slavų protėvyne. Daugelio slavistų nuomone, Polesė esanti netgi

viena svarbiausių archajiškojo slaviškojo pasaulio zona tiek kalbos, tiek materialinės bei dvasinės kultūros atžvilgiais. (Plg.: «Более тридцати лет этот славянский регион был объектом внимания специалистов разных гуманитарных дисциплин как один из наиболее архаических в этнокультурном отношении регионов славянского мира, сохраняющий до наших дней языковые, обрядовые, фольклорные реликты ушедших веков», Толстая 1996, 47).

Kai kurių archeologų (Седов 1979 ir kt.) nuomone, slavų gentys Polesėje ėmė kurtis I tūkstantmečio viduryje, kai ten pasirodė Prahos-Korčako archeologinės kultūros paminklų. Iki to meto tarp genčių, gyvenusių Polesėje, dominavusios baltų (vakarinių ir Padnieprės) gentys. Todėl tam tikra prasme Polesės slavų istorija – tai ir ten gyvenusių priešistorinių baltų genčių asimiliavimo istorija.

Beje, Polesėje gyvenusių ir jos pelkėse nugrimzdusių senųjų vakarų baltų genčių pėdsakai išskyla į paviršių kartais visai netikėtu pavidalu. Pavyzdžiui, aštuoniasdešimtajame praėjusio šimtmečio dešimtmetyje Polesės patriotai bandė sukurti sava-rankišką „poleščių“ literatūrinę kalbą, kurią iš pradžių pavadino „rusinų-polesės“ (русинско-полесский язык) kalba, o vėliau ėmė vadinti jotvingių (ятвяжский) kalba. Tokį pasirinkimą, N. M. Tolstojaus žodžiais tariant, lėmė „menkai teragrįstas spėjimas, kad senieji poleščių protėviai buvę jotvingiai“ (Толстой 1995, 399).

Galbūt išties per drąsu būtų visus Polesės gyventojus laikyti tiesioginiais jotvingių palikuoniais, tačiau baltiškų pėdsakų apstu ir Polesės tarmių leksikoje, ir etnografijoje, ir onomastikoje. Polesėje užfiksuota palyginti daug apeliatyvinių skolinių iš baltų kalbų, kurie būdingi tik šiam regionui, pvz.: гудіще „mišku araugusi žemuma“ (rytų Polesė: Černigovo-Sumų tarmės) ← pr. *gudde* „krūmai“; зальва „jau-nos rūgštytynės, augančios šalia namų“ (pietvakarių Polesė), plg. baltiškus toponimus *Želva* (= blr. Зэльва), ež. *Zálvas*, up. *Zálvé* ir kt.; ховп „nedidelis kalnelis nuožulniais šonais; kalva“ (Žitomiro ir Lvovo tarmės) ← blt., plg. lie. *kaūpas*; закензлы „žąslai“ (pietvakarių Baltarusijos Polesė), tikriausiai dėl lenkų tarminio. *zakielznąc* „žaboti arklį“ su metateze iš *заке(н)лзы, plg. blr. baltizmus келзы „žąslai“, кілзаць „žaboti“; пали „žemas reljefas“ (rytų Ukrainos Polesė) ← lie. *pālios* „didelės pelkės“, la. *paļi* „pelkėtas ežero krantas“ ir kt. (visi pavyzdžiai iš: Laučūtė 2003, 21–24; papildomai žr. Лаучюте 1982).

Dar ir šiandien vietiniai gyventojai pelkes, tyvuliuojančias į šiaurę nuo Pripetės, vadina „litovskoje Polesje“, į pietus – „volynskoje Polesje“ (Volynės Polesė), o pelkes, esančias į vakarus nuo Pripetės aukštupio – „polskoje Polesje“ (lenkų Polesė). Senieji lenkų istoriniai šaltiniai fiksuoja ten gyvenusią gentį *polexiani*, kurią kartais bandoma tapatinti su viena iš vakarinių baltų, paprastai – jotvingių – gentimi. Apie čia kažkada gyvenusius baltus galbūt primena ir kai kurie vakarų Polesės (Bresto

srities: Бастынь, Ковнятин, Сварынь, Ровбицк) ir centrinės Polesės (Gomelio srities: Заспа, Пирки ir kt.) kaimų pavadinimai.

Baltiškų pėdsakų gausa Polesėje skatina atidžiau gilintis ir į paties pavadinimo *Polesė* kilmę. Slavistai (ir ne tik, pvz., S. Daukantas) paprastai linkę ši pavadinimą sieti su ryt. sl. žodžiu лес „miškas“ ir priešdėliu по- pagal tą patį modelį kaip ir река „upė“ – по-речье „паурус“, берег „krantas“ – по-бережье „pakrantė“ ir pan. Tačiau esama pagrindo manyti, kad tokia etimologija – tipiškas liaudies etimologijos pavyzdys. Taip manyti leidžia nemaža faktų:

1. Netgi tie kalbininkai, kurie Polesės pavadinimą etimologiškai sieja su „mišku“, atseit, *Polesė* - „miškinga vietovė“, nepalieka nuošalyje analogijos su baltiškais pavadinimais *Palà, Pelesà, Pelysa*, nurodydami, kad lietuvių ir latvių kalbose jie reiškia „pelkėtas miškelis“ (? – J. L.), ir priskirdami *Polesės* pavadinimą „baltoslaviškųjų“ šaknų korpusui. Tačiau leksikologams-etimologams turėtų būti aišku, kad bendrą šaknį pavadinimuose *Polesė, Pelesa ar Pelysa* galėtume įžiūrėti nebent tuo atveju, jei visiškai atsaisykume etimologinio ir semantinio ryšio su slavų лес „miškas“ ir dėmesį sutelktume prie baltų faktų.

2. Baltų kalbose turime visą būrį vietovardžių, kuriuose nesunkiai galima išskirti šaknį *Pal-/Pel-*: lie. up. *Palà, Palangà, Palėja, Palinis*, ež. *Palaikis*, up. *Pelà, Pelesà, Pelyšà*, la. up. *Pala*, pv. *Palejas*, up. *Pėla* ir kt. Jie kildinami iš fiziografinių terminų: lie. *palà* „bala, raistas, pelkė“, *pālios* „užakusių ežerų vietoje didelės pelkės, tyrumai“, **pela* „pelkė“, la. *palas, pašas* „pelkėtas ežero krantas“ (Vanagas 1981, 241). Baltų žodžiai turi atitikmenų ir kitose ide. kalbose: dakų *pala* „bala, pelkė“, trakų *Palae*, lot. *palus* „bala“ ir t.t. (LEW 532t. ir kt.; E. Fraenkeliis spėja esant tos pačios šaknies ir la. *pałts, pałte* „Pfütze; upeliukas“ bei r. hidr. Полота). Aptariamosios šaknies onomastiniais dariniais laikytini ir kai kurie slavų žemėse užfiksuoti vietovardžiai: kaimai Baltarusijoje Пелішча (vak. Polesė); kaimas ir miškas šalia jo Палюшына, Палюшынскі (vak. Polesė), Пелякà (Vitebsko sr., galbūt sietinas su *pėlkė*), Пялікі (Vitebsko sr.), Пелесà (Gardino sr.), ežeras ir kaimas Пялік, var. Палік (Minsko sr.), up. Пэла (Vilijos int., Nemuno bas.), up. Пелэка, Пелесà (Nemuno bas.); ež. Пелик (Dniepro bas., V. Toporovo nuomone, tai prūsų *Pelike* atitikmuo, ТТ 201, dar žr. ТТ 202); miškelis Палэ (Minsko sr.); pieva Паліэва (vak. Polesė); Rusijoje hidr. Полутинский (Okos bas.; J. Otkupščikovas jį kildina iš apeliatyvo *pālios* mažybinės formos **paliūtė(s)*, plg. up. *Paliutė* (Otkupščиков 2004, 90)). Balsių *e/a* kaita šaknyje baltų kalboms nėra svetimas reiškinys. Ji pasitaiko, kaip manoma – sporadiškai, ir kituose žodžiuose, plg. lie. *belà* „bala, pelkė“, „vėdryninių šeimos augalas, plukė“ greta plačiau vartojamo lie. *balà* „t.p.“, *stabilė* : *stebulė* ir t.t. (Karaliūnas 2004, 132).

3. Atkreiptinas dėmesys ir į slavų kalbose užfiksuotus bendrašaknius apeliatyvinius skolinius iš baltų kalbų: tai jau minėtas ukr. (rytų Polesė) *náni* „žemas reljefas“, kuris, sprendžiant iš arealo, yra rytinių baltų substrato liekana; plg. tos pačios šaknies vedinį le. *polwy/pulwy* „vasarą sausos, o pavasariais užliejamos paupių pievos ties Narevu Lomžos apylinkėse“, kurį A. Nepokupnas laiko skoliniu iš pr. *palwe* „laukinis, bemiškis, pelkėtas kraštas“ (Непокупны й 1976, 139 142).

4. Galima dar būtų remtis ir fiziografinėmis aptariamojo regiono ypatybėmis: Polesės zoni būdingiausia ypatybė – žemas reljefas ir pelkių, užakusių ar atvirų liūnų, raistų gausa. Vietovės pelkėtumas į akis krinta labiau, nei netolygiai pasiskirsčiusios miškų salelės. Pavyzdžiui, pasakojama, kad Švedijos karalius Karolis XII persekiojamą rusų kariuomenę atsivijo iki Pinsko. Karalių taip apstulbinęs bekraštis Polesės ežerų, pelkių, upių okeanas, kad ant Pinsko jėzuitų kolegijos bokšto sienos jis užrašęs: „Non plus ultra“ – „anapus nieko daugiau nėra“ (www.probelar.ru). Todėl labiau tikėtina, kad pavadinimo pagrindu pasirinkę žodį, apibūdinantį Polesę fiziografiškai, senieji Polesės gyventojai ar jų kaimynai siekė pabrėžti teritorijos pelkėtumą, drėgnumą, reljefo žemumą.

5. Pagaliau vertėtų atsižvelgti ir į šaknies (kamieno?) *poles-* vedinių semantiką kaimynų slavų kalbose. Plg.: r. полесье 1. „didelis valdiškas miškas, besitęsiantis nuo Oriolo iki Maskvos gubernijos“, Tambovo, Tulos, Oriolo tarmės; 2. „medžio šaka“, Tverės tarmės; 3. „medžioklė“, Oloneco tarmės (СРНГ 1995, 60); 4. „miškinga vietovė“ (СРЯ 1953, 303); 5. „pelkėta vietovė, apraugusi retu mišku“ (СРЯ 1984, 257); полеской „esantis lauke; lauko“, Kurgano tarmės; полесица „uogienė; nei šis, nei tas, niekai (apie kalbos turinį)“, Pskovo, Tverės tarmės (СРНГ 1994, 58). Tuo tarpu reikšmė, nuosekliai siejanti vietovę su mišku, būdinga kitos darybos žodžiui подлесье 1. „vieta, ruožas prie miško“, Jaroslavlio, Voronežo tarmės; 2. „nedidelis miškelis“, Smolensko tarmės; 3. „miško pakraštys“, Novgorodo, Smolensko, Voronežo tarmės; 4. „bemiškis plotas, sklypas“, Sverdlovsko tarmės (СРНГ 1994, 63). Beje, pastaroji reikšmė būdinga tik vėlyvųjų persikėlėlių iš centrinių Rusijos rajonų tarpei, tad laikytina nauja ir nedėsninga.

Taigi susidaro įspūdis, kad šaknis *poles-* slavų tarmėse neturėjo vientisos, aiškosios semantikos. Kartais semantika siejama su лес „miškas“, o kartais - su поле „laukas“. Tokie nemotyvuoti semantikos, taip pat – ir pamatinio žodžio įvairavimai paprastai būdingi atvejams, kai į kalbos sistemą mėginama įsprausti skolinį.

Kuris geografinis terminas ar toponimas galėjo pasitarnauti tiesioginiu skolinimosi šaltiniu, šiandien pasakyti būtų keblu. Galbūt visam regionui pavadinti galėjo būti apibendrintas (o vėliau suslavintas) koks nors hidronimas, pvz., *Pel-es-à*. Šiuo atveju priebalsis *-s-* priklausytų baltiškai hidroniminei priesagai (plg. up. *Lauk-es-à* =

ryt. sl. Лучеса, *Pyv-es-à* ir t.t.). Tačiau neatmestina ir prielaida, kad regiono pavadinimo *Polesè* pagrindu tapo apeliatyvas blt. **palios* „didelės pelkės“. Šiuo atveju priebalsis -s- Polesės pavadinime būtų sustabarėjęsios daugiskaitą žyminčios baltiškos galūnės liekana. Panašių sustabarėusių galūnių, įterptų į suslavintą baltizmą, yra ir daugiau: blr. (Polesè) кул-іс-ок „ne iki galo išskultas pėdas“, šalia baltarusių, lenkų rusų ir ukrainiečių kalbų tarmėse plačiai paplitusios labiau suslavintos formos *kul*, куль „didelis pėdas ar glėbys šiaudų, šieno, linų ir pan.“; r. (Archangelsko sr.) дреб-ус-іна „klampynė, liūnas“, kurio vidury „įstrigo“ baltų būdvardžio *dreb-ūs* „virpantis, liulantis“ galūnė -us-.

Vietovardžio siejimas su apeliatyvu, reiškiančiu „žemą, pelkėtą vietovę“, turi tipologinių-semantinių paralelių ir kitose kalbose, plg. Romos imperijos istorinės srities pavadinimą *Pannonia*, kuris kildinamas iš toponimo **Pannonia* ir siejamas su tos pačios šaknies ilyrų kalbos žodžiu, reiškusiu „pelkė, bala“, savo ruožtu giminišku pr. *pannean* „pelkė, bala“. Taigi ilyrų kalboje **Pannonia* galėjo reikšti „pelkių miestas“, o dabartinis Vengrijos ež. *Balaton* pavadinimas atsirado kaip ilyriškojo toponimo slaviška semantinė kalkė, plg. prasl. **bolto* „pelkė, bala“ (Трубачев 1992, 6).

Pagaliau, kaip beaiškintume toponimo *Polesè* kilmę, jau pats klausimo formulavimas skatina kryptingai pasidomėti baltiškos kilmės pelkių ar žemų, drėgnų vietų pavadinimais slavų kalbose. Krinta į akis, kad tai – viena gausiausių ir ryškiausių teminių grupių, kuri būdinga ne klajojantiems kultūriniais skoliniais, o substratiniam paveldui.

Be jau čia suminėtų baltiškos kilmės pavadinimų палі, дребусина, įvairiose slavų kalbų tarmėse užfiksuota dar kelios dešimtys panašios reikšmės baltizmų. Mokslinėje literatūroje gana dažnai minimi šie baltizmai: blr. алѣс „klampynė, liūnas: pelkė miške“, paplitęs daugiau vakarų Baltarusijoje; le. *alos* „pelkė, liūnas“ (Lenkijos-Baltarusijos pasienyje); r. алѣс „šlapia vieta; klampynė“ (smolensk., Padnieprė); ukr. ольос „gražus miškas, skirtas iškirtimui; liūnas“ (Polesè), *alos* „t.p.“ (Belovežo girioje esančios paribinės baltarusių-ukrainiečių tarmės) ← blt., plg. la. *alots* „šaltinis“ (žr. Л а у ч ю т е 1982, 9 ir kt.);

blr. (šiaur. vak.) кўдра „miškas pelkėje“, „tvenkinys, užtvanka“, кудра „mažas ežerėlis“, кўдзярка „nedidelis miškelis lauko ar pelkės viduryje“ ir t.t.; le. (tarmės Lietuvoje) *kudra*, *kuderka*, *kudziarko* „ežerėlis“; ukr. (šiaur. vak. Polesè) кўдра „nedidelis tvenkinėlis; miško salelė“ ← lie. *kūdra*, *kūdrà* „tvenkinys; nedidelė pelkė; šlapia krūmais apaugusi vietovė“ (žr. Л а у ч ю т е 1982, 37 ir kt.);

blr. *мярѣча*, r. dial. мерѣча, мярѣча „drėgna, šlapia vieta; pelkė“ ← blt., plg. lie. *markà* „duobė, kūdra linams merkti“, *merkti* „nardinti į vandenį“, la. *mërce* „pa-

dažas“, *mērkt* „merkėti, vilgyti, mirkyti“ ir t.t.; taip pat plg. r. up. Мерка (Maskvos upės bas.), kurios pavadinimas kildinamas iš baltų kalbų (plačiau О т к у п щ и к о в 2004, 86);

blr. пелька „nedidelis vandens telkinys“, пель „pelkė“ – visame Polesės regione; le. rašt. pam. *pelca, pelka(la)* „prasta žemė; žemuma; pelkė“; r. пелька „eketė“ (vak., briansk.); ukr. пелька „eketė“, пелá „didelė vandens pilna duobė“ (Polesė) ← lie. *pėlkė* (Лаучюте 1982, 19t. ir kt.);

blr. ройст(а), var. ройства, райставіна „pelkė, pelkėta vietovė“; le. dial. (šiaur. ryt. ir Lietuvoje) *rojst(o), rojsta* „pelkėta vieta, raistas“; r. роїст (tarmės Lietuvoje) „krūmais apaugusi pelkėta vietovė“ ← blt., plg. lie. *raištas* (Лаучюте 1982, 33 ir kt.);

blr. liter. твань „klampī vieta, liūnas“, r. dial. (vak., pietvak. ir centr.) твань, dial. var. тваль, тванья, квань „klampī vieta, liūnas“; ukr. dial. твань, тваль „klampus tirštas purvas upėje, pelkėje“ ← blt., plg. lie. *tvānas, tvinti, patvanys* „laikotarpis po potvynio“, la. *tvans* „smarvė, dvokas“ (Лаучюте 1982, 40; kitaip – К. Вūга, V. Urbutis).

Čia suminėti tik tie skoliniai, kurie paplitę dviejuose ir daugiau slavų kalbų, bet tokios teminės grupės baltizmų esama ir daugiau.

Substratinės kilmės pelkių pavadinimams galima būtų priskirti ir kai kuriuos tik siaurame ir su dabartiniu baltų kalbų arealu nesusisiekiančiame plote užfiksuotus žodžius, tokius kaip: ukr. (Polesė) бедра „apsemta loma, lyguma; duobė“ ← la. *bedre* „duobė; išvažinėta vieta ant kelio“ ← lie. *bėdrė* „duobė“, plg. dar la. *bedriens* „vieta, kur daug nelygumų, duobių“ (Невская 1972, 318; Лаучюте 1982, 91). A. Nepokupnas, anksčiau šiuos žodžius laikęs baltizmais, vėliau priskyre rytų slavų dialektizmais, bendros kilmės su atitinkamais baltiškais žodžiais (Непокупный 1975, 11); praslaviškai leksikai juos priskiria A. Anikinas (Аникин 1955, 68; taip pat Топоров ПЯ 1975, 205). Slaviška šio žodžio kilme verčia abejoti semantinės ir morfologinės (moteriškoji giminė) aptariamųjų slavų dialektizmų ypatybės, būdingos tik tam arealui, kuriame neabejotinai yra veikęs baltų substratas, ir turinčios atitikmenų būtent baltų kalbose. Substratiniais baltizmais laikytini dar šie geografiniai terminai: r. пурвиж „durpinga pelkė“ (olonec., Лаучюте 1982, 90); мелда „balkšva, dumblinga dirva“ (volog., Лаучюте 1982, 120); r. балда „užakęs, karosų pilnas ežeras“ (jarosl., pavolg.) bei variantai бálдавина „ūksmingas ežeras, kuriame veisiasi karosai“ (rostov.), балдóвина „t.p.“ (jarosl.); r. лóма (pskov., tver.), лом „pelkė, raistas“ (pskov., tver.), sen. r. ломъ, ломá «полтина» (kostrom.), лáмы „pieva, apaugusi smulkiu mišku, krūmais, kartais užliejama vandeniu“ (pskov.), ламъ „dykynė, dirvonas“ (novgor.), лáма „pelkėta pieva“ (archang.), ломъ „pelkė“ (sverdl.), ломы „užliejama pieva upės žemupyje“ (pskov., tver., plg.

pievos pavadinimą Ломы pskov.); blr. rašt. pam. лом ← la. *lāma* „bala, pelkė, liūnas“ (Лаучюте 1982, 55) ir kt.

Rusų tarminių žodžių, reiškiančių „pelkė; užliejama pieva“ ir pan., galima skolinimasi iš baltų kalbų šaknies *lam-/lom-* darinių liudytų ir gausūs slavų hidronimai, kurių baltiška kilmė jau aptarta mokslinėje literatūroje. Pavyzdžiui: up. Лама (Volgos aukšt., Топоров 1972, 233), ež. Ломок, up. Ламша (Okos bas., Откупщикова 2004, 96), Ломна, Ломенка (Dniepro bas.) bei *Lomno*, *Lomne* (Vyslos bas.), *Lome*, *Lomene* (Elbės bas., Топоров 1972, 233). Tikriausiai tos pačios – baltiškos – kilmės yra ir šie dar neetimologizuoti Okos baseino hidronimai: Ламенка, Ламенная, Ламенской, Ламка, Ламо, Ламовис, Ламота, Лом, Лома, Ломенка, Ломна, Ломной, Ломля, Ломы (ГБО 26, 87, 224, 30, 58, 246, 220, 251, 191, 268, 163, 16, 103) bei grupė Baltarusijos mikrotoponimų: km. Лóмы (Bresto sr.), l. Ламáка, mšk. Ламы́, Ламкі ir kt. (Minsko sr.). Tiek *lam-/lom-* šaknies apeliatyvų, tiek ir jų onomastinių darinių etimologiją sunkina balsių *a/o* kaita šaknyje, kuri būdinga ir baltų žodžiams, ir jų atitikmenims slavų kalbose, plg. pr. *Lamen*, *Lammoten*, lie. *Lomà*, *Lomnà*, la. *Lame*, *Laminu purvs*, kurš. *Lammato* ir kt.).

Baltų substrato paveldu laikytinas ir r. dial. дребь „raistas, pelkė“ (olonec. ir kitos šiaur. rusų tarmės), „pelkė, liūnas, apaugęs mišku“ (archang., pskov.), дрэби „eglyno tankmė“ (novgorod.), дрэб „pelkėta, apaugusi mišku ar krūmais, vieta“ (olonec.), дрэб-езуна „klampį vietovė“ (sverdl.), plg. dar veiksmažodį дрэбэть „дребезжать“ (ivanov.). Fonetiniu дребь variantu galbūt laikytinas ir žodis дряб „vieta, apaugusi krūmynais“ (tver., СРНГ 1994, 225). Atsižvelgiant į arealą, kuris yra būdingas rusų tarmėms, patyrusioms baltų substrato įtaką (žinoma, neskaitant vėliau kolonizuotų Uralo, Pavolgio ar Sibiro regionų), į fonetiką (šaknies *-e-*) bei specifiską „pelkinę“ semantiką, šaknies *dreб-* žodžiai rusų kalboje sietini su lie. *drebėti* „virpėti, tirtėti“, *drebus* „kas tuoj dreba; virpantis“ (E. Fraenkeliis nurodo tik formą *drabùs* „drebantį, virpantį“, LEW 102, o LKŽ II² 623 ir 675 pateikia abi formas), la. *drebēt* „virpėti, tirtėti“ etc., pr. *dirbinsnan* (taisyтина į *dribinsnan*) „Zittern“. Kai kurie tyrinėtojai šiuos žodžius laiko giminiškais r. dial. (novgorod.) дробеть „nedrįsti, kuklintis“, дробкой, дробной „nedrąsus“ (Буга 1958, 437; LEW 103), kurie toliau siejami su r. дробь.

Taigi atsižvelgiant į toponimo Polesė semantines, etimologines, arealines ypatybes, esama rimto pagrindo teigti, kad tai – baltiškos kilmės pavadinimas, reiškęs „didelių pelkių“ kraštą, o semantinės sąsajos su „mišku“ atsirado vėliau, rytų slavų gentims ėmus įsisavinti ir kraštą, ir jo baltiškuosius vietovardžius.

POLESIE: “ALONG THE FOREST,” “ALONG THE VALLEY” OR “LAND OF GREAT SWAMPS”?

Summary

Polesie is a territory inhabited by speakers of an Eastern Slavonic dialect called “Poleshuk”, stretching across southern Belarus, northern Ukraine, several neighboring western regions of Russia and part of the western headwaters of Poland’s section of the Pripet River.

The Polesie region is extremely significant for the history of old contacts between Balts and Slavs, because of its linguistic peculiarities and archaeological monuments, which offer evidence that this could have been the zone where Balts and Slavs first met, the strongest traces of which were impressed in the local place names.

The abundance of Baltic traces in the Polesie region calls for greater attention to the origin of the name Polesie itself.

This article presents arguments casting doubt on the Slavic origin of the name: supposedly Polesie = Slav. (R.) *po-* + *les-* (по- + лес-) “along the forest”, from R. лес “forest”, cf. по-бережье “along the shore”, etc. Even those linguists who tend toward maintaining that the etymology is based on “forest” try to connect Polesie with Baltic hydronyms such as *Pala*, *Pelesa* and others, which etymologically have nothing in common with the meaning “forest.”

Based on appellative and onomastic constructions of the Baltic *pal-/pel-* root and borrowings of these in the Slavic languages, it is suggested that the proper name Polesie needs to be considered as part of the heritage of the Baltic substrate, a word whose “ancestors” could have been either a hydronym with the affix *-es-* (e.g., *Pelesa*), or a geographic term meaning “large swamp”, cf. Lith. *palà* “marsh or morass, bog, swamp”, *paliòs* “large swamp in places where lakes have been overgrown, wasteland”, Latv. *palas*, *paļas* “marshy lake shore” and others. Similar typological/semantic parallels exist in other regions, cf. *Pannonia* “historical Roman province in the area of the present-day lake Balaton”, whose title **Pannonia* is sought in the appellative meaning of “swamp, bog” in the Illyrian language, cf. Baltic (Prussian) *pannean* “swamp”.

A Baltic origin for Polesie is also strengthened by the fact that a large portion of the borrowings from the Baltic substrate in the various Eastern Slavonic languages are comprised of words for wet, low and swampy places, e.g.: *alos*, алес “swamp, marsh, quagmire” (Polish, Belarusian, Russian, Ukrainian); *kudra*, кудра “forest in a swamp, small lake” (Polish, Belarusian, Rus., Ukr.); *pelka*, пелька “swamp, depression” (cf. Lith. *pelkė* “swamp”) (Polish, Belarusian, Rus., Ukr.); *rojst(o)*, ройст(а) “swampy place, bog, fen” (Polish, Belarusian, Rus.); твань/тваль “swampy place, quagmire”; R. пурвиж “peat-bog”, балда “an overgrown lake filled with crucian carp”, лом(а)/(о) ламы́ “swamp, bog, fen, marshy meadow”, дребь/дріб “fen, swampy place overgrown with forest” and so on.

In light of the semantic/typological, etymological and areal features of the toponym Polesie there is strong basis to the claim that it is of Baltic origin and possibly meant “land of great swamps”, while the semantic connections with “forest” arose later, following inhabitation of the land by the Eastern Slavic tribes and their adoption of the local Baltic toponyms.

LITERATŪRA

B ū g a K., 1958, Rinktiniai raštai, I, Vilnius.

K a r a l i ū n a s S., 2004, Baltų praeitis istoriniuose šaltiniuose, I, Vilnius.

Lauciūtė J. S., 2003, Vakarų baltų kilmės žodžiai Polesės slavų tarmėse, – Vakarų baltų kalbos ir kultūros reliktai, IV (= Tiltai, Priedas Nr. 14, Klaipėda), 21–24.

Vanagas A., 1981, Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas, Vilnius.

Агеев Р. А., 1990, Страны и народы: происхождение названий, Москва.

Аникин А., 1995, К изучению бвлто-славянских лексических связей, Москва.

ГБО – Г. П. Смолицкая, Гидронимия бассейна Оки, Москва, 1976.

Лаучюте Ю. С., 1982, Словарь балтизмов в славянских языках, Ленинград.

Невская Л. Г., 1972, Словарь балтийских географических апеллятивов, – Балто-славянский сборник, Москва.

Непокупный А. П., 1976, Балто-севернославянские языковые связи, Киев.

Откупщиков Ю. В., 2004, Древняя гидронимия в бассейне Оки, – Балто-славянские исследования, Москва, 83-114.

Седов В. В., 1979, Происхождение и ранняя история славян, Москва.

СРНГ – Словарь русских народных говоров I–, Ленинград (Санкт-Петербург), 1965–.

СРЯ 1953 – Словарь русского языка, сост. С. И. Ожегов, Москва.

СРЯ 1984 – Словарь русского языка, III, Москва.

Супрун А. Е., 1989, Введение в славянскую филологию, Минск.

Толстая С., 1996, Этнолингвистическое изучение Полесья: состояние и перспективы, – Полісся, Київ, 47–54.

Толстой Н. И., 1995, Этнокультурное и лингвистическое изучение Полесья (1984–1994), – Славянский и балканский фольклор, Москва.

Топоров В. Н., 1972, „Baltica“ Подмосковья, – Балто-славянский сборник, Москва.

Топоров В. Н., 1975, Прусский язык. Словарь, А–D, Москва.

Трубачев О. Н., 1992, Языкознание и этногенез славян, VII, – Этимология. 1988–1990, Москва.

ТТ – В. Н. Топоров, О. Н. Трубачев, Лингвистический анализ гидронимов Верхнего Поднепровья, Москва, 1969.

Широкоев О. С., 1985, Введение в языкознание, Москва.

KAI KURIE SUTRUMPINIMAI

bas. – baseinas

hidr. – hidronimas

int. – intakas

l. – laukas

mšk. – miškas

pv. – pieva

rašt. pam. – raštijos paminklas

sr. – sritis

Jūratė Sofija LAUČIŪTĖ

Slavistikos centras

Klaipėdos universitetas

Herkaus Manto g. 84

LT-9294 Klaipėda

Lietuva

